

RTL

Rapid Transition Lab

Att ställa om mot hälsosamma, hållbara och rättvisa livsmedelssystem i kristider

VINNOVA
Sweden's Innovation Agency

00
Dm DARK MATTER
LABORATORIES

Stockholm Resilience Centre
Sustainability Science for Biosphere Stewardship

Stockholm
University

Introduktion

I en värld av flera sammanlänkade kriser är mat inte bara vår största utmaning, utan också vår största möjlighet till hållbar förändring.

Människor behöver mat för att överleva, men människor äter också för att hålla sig friska, känna njutning och gemenskap. Mat kan vara ett sätt att uttrycka delad kultur, minnas det förflutna, eller att uppskatta och lära av andra människor, platser och traditioner. Mat kan generera välbefinnande och produktionen av mat har potential att förbättra samspelet mellan människor och ekosystem.

För närvarande har sättet att producera, distribuera och konsumera mat ofta stora negativa effekter på människor och planeten. Globalt sett står livsmedelsproduktionen för den största delen av människors påverkan på jorden, vilket orsakar massutrotning av arter och 25 % av de årliga växthusgasutsläppen. På samma sätt är mat också en källa till ojämlikhet och ohälsa. Livsmedelsarbetare upplever ofta dåliga arbetsförhållanden, ett stort antal människor har inte råd med hälsosam mat, många livsmedelsföretag främjar ohälsosam mat och ohälsosam mat är en stor källa till sjukdom och dödlighet i de nordiska länderna.

Matens väsentliga betydelse för mänsklig välfärd i kombination med hur mat för närvarande är en källa till många sociala och miljömässiga problem gör att flera av de bredare hållbarhetsutmaningarna kan hanteras genom grundläggande förändringar av produktion, distribution och konsumtion av mat. Sådana förändringar är centrala för så kallade transformationer av livsmedelssystem.

Transformationer av livsmedelssystem kommer att kräva en rad snabba och långsamma omställningar under de kommande decennierna. Världens regeringar har gått med på FN:s Agenda 2030. I Sverige är planen att ha nettonollutsläpp till 2045. Däremot är varken världen eller Sverige på väg att nå dessa mål och för varje dag som går växer utmaningarna.

Sverige och andra nordiska länder är väl positionerade att leda vägen mot hållbara, hälsosamma, rättvisa och motståndskraftiga livsmedelssystem på planeten. Nordiska länder börjar vidta åtgärder för att ta itu med hållbarhetsutmaningar, samtidigt som de delar många av världens problem. Nuvarande kostvanor i Norden är ohälsosamma, genererar höga utsläpp av växthusgas och skadar ekosystem i vatten och på land, både i Norden och på andra håll i världen. Drygt hälften av befolkningen i de nordiska länderna lider av övervikt eller fetma, matsvinn är ett stort problem och köttkonsumtionen ligger långt över de mängder som rekommenderas för hälsa och hållbarhet.

Samtidigt vidtar de nordiska länderna åtgärder för att förändra matsystem. De nordiska länderna har välvägd kost, strikta jordbruksregler och utvecklar nya innovationer för att hantera livsmedelsrelaterade problem. I Sverige sker olika innovationer inom jordbruk, marknadsföring, logistik och detaljhandel. På samma sätt arbetar staten, regioner och många kommuner med att utveckla strategier för att förbättra livsmedelssystem, både av hälsoskäl och för att kunna nå miljömål. Dessutom pågår en omfattande offentlig diskussion, där många kockar tar täten, för att skapa en matkultur som är bra för både människor och planeten. När de nordiska befolkningarna får en större mångfald, berikas de olika köken i regionen. Det betyder att Sverige har potential att leda globala omställningar av livsmedelssystem.

Transformation kräver betydande förändringar i flera dimensioner av samhället, i allt från beteenden, regelverk och förordningar, till värderingar (finansiella och icke-finansiella) och världsbilder. Transformation innebär att förändra relationerna mellan människor, men också att på djupet förändra relationerna mellan människor och naturen. Historien visar oss att kriser kan öppna upp för transformation. Men trots att positiva samhällsomvandlingar kan uppstå från kriser, är konsekvenserna av kriser ofta inte positiva. Risken är att möjligheter som skapats av krisen missas och att krishantering – trots goda avsikter och innovation – misslyckas med att ta itu med ackumulerade problem och återställer ett något förbättrat eller skadat status quo. Att navigera i kriser kräver förståelse för de förmågor och resurser som behövs för att sedan utveckla och mobilisera dessa för förändring.

De ojämlika och oplanerade effekterna av Covid-19-pandemin och kriget i Ukraina har belyst brister och sårbarheter i vardagslivet. Matsystem är komplexa system som spänner över sektorer som hälsa, jordbruk, mobilitet, urbanism och säkerhet och är sammankopplade i flöden utanför Sveriges gränser. Hur svenska livsmedelsaktörer svarar på dessa kriser kan avslöja hur man på ett meningsfullt sätt kan hantera risker och möjligheter som svenska livsmedelssystem står inför. Medan vissa av aktörernas reaktioner på kriserna kan påskynda en rättvis omställning mot hållbara, hälsosamma och motståndskraftiga livsmedelssystem, kan andra hindra den. För att bättre navigera mot dessa mål, försökte detta projekt förstå hur reaktioner på Covid-19, och senare även kriget i Ukraina, antingen förbättrade eller minskade den transformativa kapaciteten hos svenska livsmedelssystem.

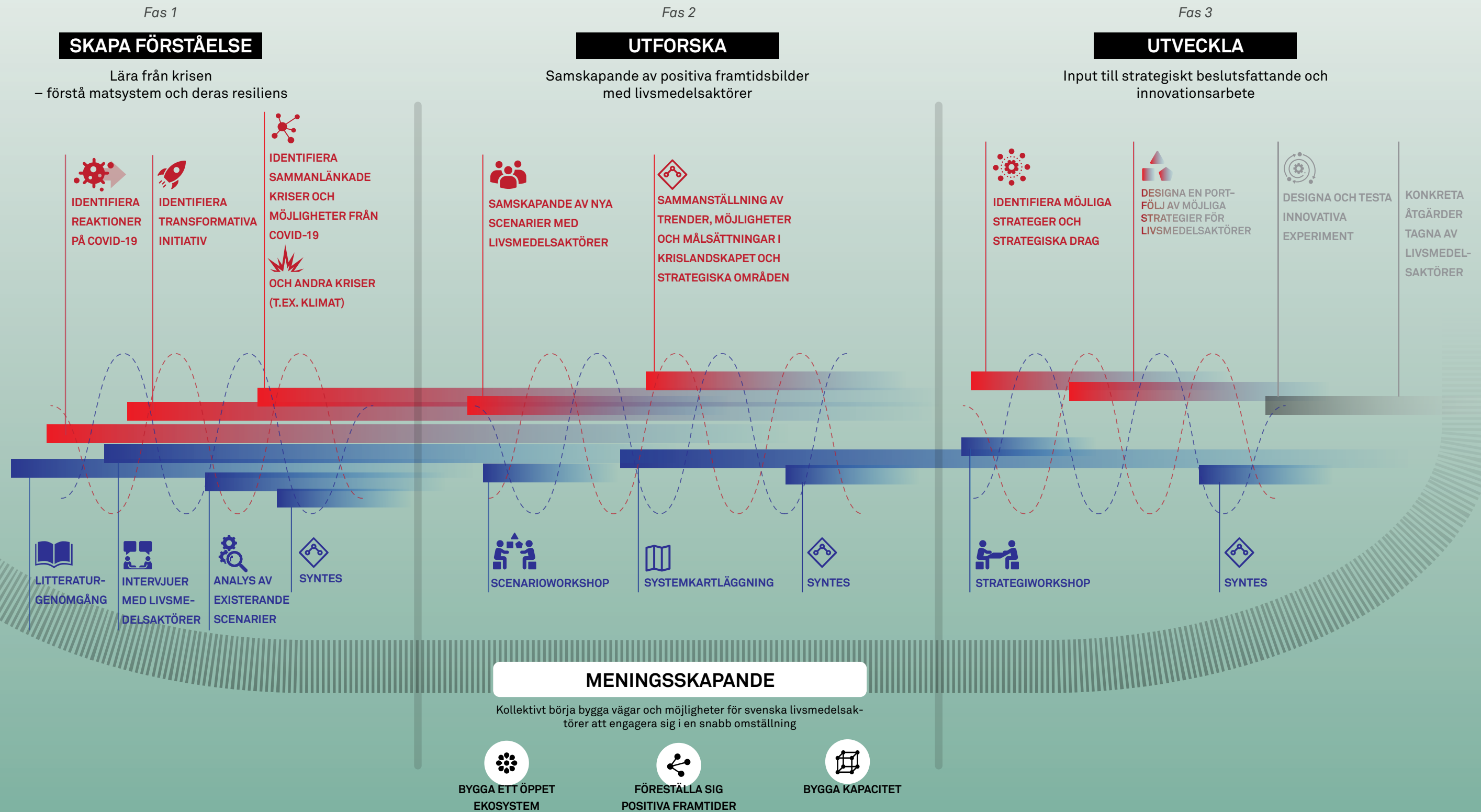
RTL

Rapid Transition Lab

Det här projektet syftar till att lära av covid-19-krisen och stödja kapacitet för att transformera svenska livsmedelssystem för att främja hälsa, rättvisa, hållbarhet och motståndskraft hos människor och planeten. Vi gjorde detta genom ett "Rapid Transition Lab". Genom en samskapande process med offentliga, privata och ideella livsmedelsaktörer, identifierade labbet risker och möjligheter i de svenska livsmedelssystemen som uppkom på grund av Covid-19-pandemin. Eftersom kriget i Ukraina startade strax före vår första workshop, utökades det initiala fokuset på pandemin under projektet till att omfatta flera kriser. Labbet har utvecklat förståelse och formulerat strategiska möjligheter för svenska livsmedelsaktörer att engagera sig i en snabb omställning, samtidigt som de navigerar igenom flera kriser.

Laboratoriets kärngrupp bestod av tre organisationer: Stockholm Resilience Centre, Dark Matter Labs och Vinnova. Vinnova, Sveriges innovationsmyndighet som finansierade detta arbete, kopplade lärandet till flera relaterade intressenter kring beslutsfattande för livsmedelssystem i Sverige. Genom Vinnova och Stockholm Resilience Centre kopplades Rapid Transition Lab till andra pågående transdisciplinära livsmedelsprojekt, såsom MISTRA Food Futures och Nordic Food Policy Lab. Rapid Transition Lab kompletterade dessa genom att fokusera på hur man kan navigera de öppningar för förändring som kriser ger upphov till för att påskynda transformationer av livsmedelssystem.

Figur 1. Projektets faser

Processen

Rapid Transition Lab har genomgått tre faser: skapa förståelse, utforska och utveckla.

Fas 1: Skapa förståelse

I den första fasen skapade projektet sig en förståelse för effekterna av Covid-19-pandemin på svenska livsmedelsaktörer. Fokus låg på att utforska de sammanlänkade risker och möjligheter som uppstod genom reaktionerna på krisen. Dessutom togs hänsyn till andra pågående kriser, såsom klimatkrisen.

Litteraturgenomgång

Genom att gå igenom vetenskaplig och icke-vetenskaplig litteratur om livsmedelssystem och krisers roll i förändringsprocesser fick vi en förståelse för effekterna av och reaktionerna på Covid-19 både i svensk kontext och internationellt. Baserat på dessa insikter formulerades en uppsättning hypoteser om effekter. Exempel är: "Expansion av livsmedelshandeln", "Utökade matleveranser", "Försvagad food service" och "Ökat intresse för närproducerad mat" (se komplett lista i extramaterialet som finns tillgängligt på begäran).

Intervjuer

För att ytterligare fördjupa vår förståelse för hur Covid-19 har påverkat vände vi oss till en mängd olika aktörer verksamma inom livsmedelssystem i Sverige. Vi genomförde femton semistrukturerade intervjuer mellan oktober och december 2021 med aktörer med inblick i effekterna på restauranger, food tech, nystartade företag, mathantverk, livsmedelsbutiker (både online och fysiska butiker), jordbruk, småskalig produktion och företagande, matsvinn och förvaltning. Exempel på frågor var hur Covid-19 hade påverkat deras arbete, hur de reagerade på krisen, vad de tar med sig framåt och hur deras vision för framtiden ser ut (se intervjuguide i extramaterialet). Vid det här laget hade kriget i Ukraina inte börjat och beaktades inte i intervjuerna.

Genom intervjuerna blev det tydligt att pandemin hade påverkat aktörerna väldigt olika beroende på hur de berördes av statliga restriktioner och förändrat konsumentbeteende. Krisen gick också igenom olika faser. Den inledande fasen handlade om akut krishantering och osäkerhet kring viruset och dess konsekvenser. I nästa fas gick regeringen in med rekommendationer och stödpaket, vilket gav viss stabilitet till företagen (se fördjupningar om tre fall i extramaterialet).

Enkät

En enkät skickades ut i nätverken för de paraplyorganisationer (organisationer med flera andra mindre organisationer anslutna till dem) som engagerade sig i projektet och 189 svar inkom. Enkäten innehöll frågor såsom vilka effekter Covid-19 främst haft på organisationen, vad pandemin har lärt aktörerna och vilka positiva förändringar de sett under krisen (se enkätfrågor i extramaterialet). Enkäten besvarades främst av småskaliga privata livsmedelsproducenter och mathantverksföretag.

Fas 2: Utforska

Scenario Workshop

I den andra fasen använde vi de preliminära insikterna från Fas 1 till att involvera utvalda organisationer i en scenarioworkshop i Stockholm den 9 mars. Syftet var att utforska hur de framväxande möjligheterna till transformation av livsmedelssystem som uppstått genom aktörers reaktioner på pandemin skulle kunna utvecklas i framtiden. När vi valde aktörer till workshopen fokuserade vi på livsmedelsaktörer som redan idag arbetar med hållbarhet och försökte få en mix av representanter för "frön" (hållbara initiativ som idag är marginella), paraplyorganisationer och regimaktörer, det vill säga aktörer med stort inflytande i dagens livsmedelssystem.

Workshopdeltagarna föreställde sig hur "frön" till en positiva framtid kunde växa och kombineras på nya sätt. Innan workshopen fick de i uppdrag att ta med ett "frö", vilket definierades som en innovation eller ett initiativ som 1) finns i marginalen av livsmedelssystemet idag, 2) har dykt upp under eller förstärkts av pandemin, och 3) har potential att bidra till en positiv framtid för livsmedelssystem. På workshopen delades deltagarna in i grupper. Varje deltagare presenterade sitt frö för gruppen och varje grupp valde ut tre frön att fördjupa arbetet kring. Nästa steg var att föreställa sig hur varje frö kunde se ut om det hade utvecklats och växt, och hur det framtida matsystemet skulle se ut i så fall. [Arbetsbladen](#) som skapades för workshopen var noggrant utformade för att hjälpa deltagarna att tänka på effekter över olika delar av livsmedelssystem och värdekedjor. Till slut diskuterade de kopplingar mellan de tre utvecklade fröna, kombinerade dem till en "skog" och identifierade barriärer och möjliggörande faktorer för att röra sig mot den (se mer information om processen i extramaterialet).

Metoden skapade ingen konsensusbild av framtiden, utan fungerade snarare som en utgångspunkt för att visa hur olika befintliga idéer kan utvecklas och kombineras på ett nytt sätt – i ett så kallad 'Bricolage'. Det lyfte fram spänningar mellan deltagarnas åsikter, som om vi ska arbeta inom det befintliga ekonomiska paradigmet eller skapa nya, eller om framtiden ska vara hög- eller lågteknologisk. Skicklig gruppfacitering hjälpte till att tillåta dessa spänningar och möjliggjorde ett fortsatt samarbete. "Skogarna" som skapades blev utgångspunkter för de berättelser som vi baserade den andra workshopen på.

[Download Arbetsbladen](#)

Syntes

I slutet av denna fas sammanställde vi allt material som samlats in till ett "krislandskap" – en systemkartläggning av sammankopplade trender, risker och möjligheter. Detta hjälpte oss också att identifiera fyra strategiska områden som vi använde som utgångspunkt i nästa fas. De strategiska områdena utgjorde strategiska mål och byggde på den huvudsakliga påverkan som identifierats under Covid-19-krisen, samtidigt som de lyfte identifierade barriärer, möjligheter till förändring samt potentialen för

transformation. De fyra strategiska områdena var:

A - Öka Sveriges försörjningsförmåga – sträva efter mindre beroende av långa leveranskedjor och import.

B - Skapa en kultur och praktik kring regenerativt jordbruk – öka attraktiviteten för yrket som livsmedelsproducent där huvudsyftet är att producera hälsosam, näringsrik mat genom att samtidigt skydda och regenerera marken, växternas och djurens ekosystem samt hållbart nyttja avfall och förnybar energi.

C - Använda mat för förebyggande hälsa – stärka befolkningens motståndskraft mot sjukdomar samt fysisk och psykisk ohälsa.

D - Säkerställa överkomliga priser samtidigt som hänsyn tas till matens verkliga kostnad – justera finansiella system och prissättning utifrån livsmedelskedjans positiva och negativa påverkan och gör samtidigt en hälsosam och hållbar kost mer tillgänglig för alla.

Fas 3: Utveckla

Strategy Workshop

Den sista fasen fokuserade på att identifiera och systematiskt välja ut strategier för vart och ett av de strategiska områdena från fas 2. Strategierna skulle hjälpa svenska livsmedelsaktörer att navigera i det snabbt föränderliga landskapet av flera kriser och påskynda förändringar mot en hälsosamm, hållbar och rättvis framtid. Vi samlade intressenter i en andra workshop som hölls den 11 maj 2022. Ungefär hälften av de 14 deltagarna hade också deltagit i den första (scenario-)workshopen. Efter att ha lyssnat på förinspelade berättelser om vart och ett av de fyra strategiska områdena (lyssna på berättelserna på svenska [här](#) ↓) som beskriver alternativa framtidsscenarier för det svenska livsmedelssystemet 2032, fick deltagarna välja en av de arbetsgrupper som skapades för varje strategiskt område. Grupperna introducerades sedan till visuella representationer av "krislandskapet" för varje strategiskt område (steg 1) och ombads att individuellt identifiera möjliga strategier för transformation (steg 2), samlas och gruppera dessa idéer (steg 3) och sedan kollektivt identifiera nyckelstrategierna med störst förändringspotential (steg 4). Slutligen kartlade deltagarna dessa mer i detalj. Efteråt syntetiserade vi resultaten och utvecklade en portfölj av strategier (se Portfölj av sammankopplade strategier).

[Lyssna till framtidsberättelserna för de strategiska områdena här.](#)

[Ladda ner strategiworkshopens arbetsblad](#)

[och stödjande filer.](#)

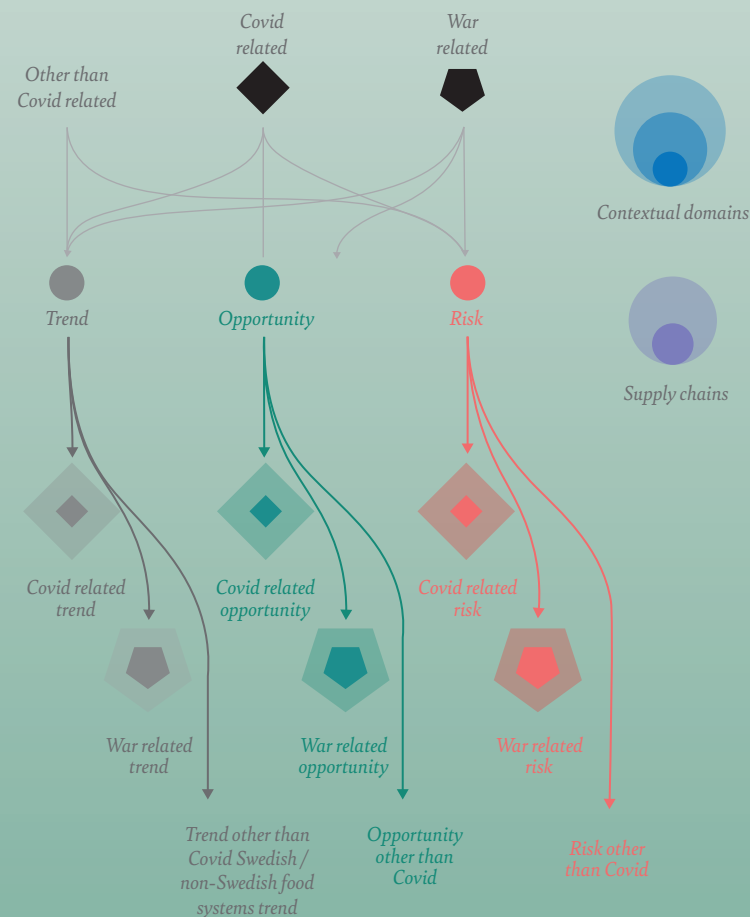

Krislandskapet

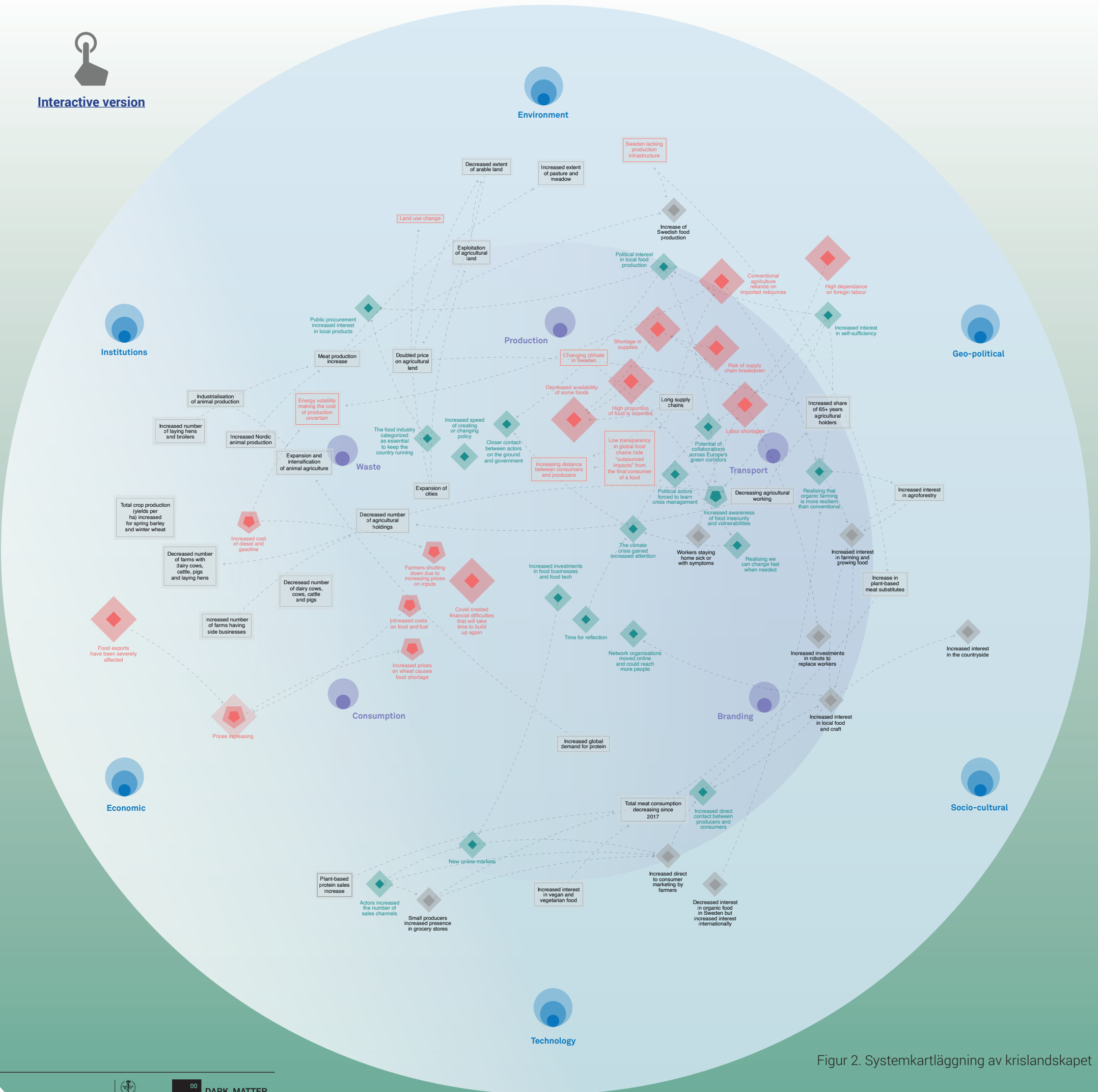
I fas 2, efter den första workshopen, utvecklade arbetsgruppen för Rapid Transition Lab en systemkartläggning som syftade till att ge en överblick över alla de identifierade trenderna, samt effekterna av covid-19-krisen. Utöver pandemin var det nödvändigt att komplettera kartläggningen med effekterna av kriget i Ukraina på svenska och planetära livsmedelssystem.

Systemkartläggningen – det så kallade krislandskapet – innehåller kopplingar och relationer mellan alla de faktorer (trender, hinder, möjligheter, händelser) som identifierats. Faktorerna i krislandskapet sorterades utifrån de fyra strategiska områdena, så att varje område hade sin kartläggning med de faktorer som var mest relevanta. Krislandskapet användes som ett verktyg för att bryta ner komplexiteten och belysa potentiella områden för diskussion under utvecklingen av strategier i fas 3.

Informationen i krislandskapet baseras på litteraturgenomgången, tidigare forskning (t.ex. en trendanalys från Mistra Food Futures-projektet), intervjuer med svenska livsmedelsaktörer samt lärdomarna från scenarioworkshoppen. Innehållet är kodat enligt följande kategorier:

För att hantera kartans komplexitet grupperades alla noder som representerar matsystemets dynamik i två lager: värdekedjan (produktion, transport, varumärke, konsumtion, avfall) och kontextuella domäner (miljömässiga, geopolitiska, institutionella, ekonomiska, tekniska).

Figur 2. Systemkartläggning av krislandskapet

Slutsatser and insikter

Slutsatserna innehåller två avsnitt. Det första avsnittet utvecklar de olika strategier som identifierades i Rapid Transition Lab, utifrån pandemin och Ukraina-krisen, och som kan användas för att uppnå transformativ förändring av matsystem. Det andra avsnittet beskriver hur processen i Rapid Transition Lab kan fungera som en strategi i sig för att bygga upp svenska livsmedelssystemens transformativa förmåga i tider av flera parallella kriser.

En portfölj av sammankopplade strategier

Att navigera kriser mot hållbara, hälsosamma, rättvisa och motståndskraftiga livsmedelssystem i Sverige kräver en portfölj av strategier. De möjliga strategier som presenteras här kom från samskapandeprocessen med aktörer inom livsmedelssystemet, men utvecklades och utarbetades av projektteamet. Vi lyfte fram sammanlänkade strategier baserade på den logiska modellen som presenteras i nästa avsnitt. De strategier som presenteras här är inte heltäckande och deras betydelse kommer sannolikt att förändras med det föränderliga krislandskapet.

Logiken bakom portföljen

Att utveckla en portfölj av sammanlänkade strategier, istället för separata strategier, är baserat på "systemtänkande" och idéer om komplexa problem. Systemtänkande ser världen som sammankopplad, vilket innebär att en strategi i portföljen kommer att påverka effekterna av en annan strategi. Komplexa utmaningar har inga enkla lösningar och kräver flera strategier som utvecklas över tid. Följaktligen bör den här föreslagna portföljen utvecklas i takt med att olika strategier används och att krislandskapet förändras.

Utvecklingen av portföljen följer tre olika dimensioner. Tillsammans skapar de en logisk modell som kan återanvändas när den uppdateras. Nedan beskrivs de tre dimensionerna.

1

Utvecklingen av portföljen tar först och främst hänsyn till osäkerheten i komplexa system genom att göra "krislandskapet" till grunden för portföljen. De strategier med den starkaste kopplingen till möjligheterna och riskerna i det nuvarande landskapet har prioriterats, tillsammans med strategier som bygger systems förmåga att hantera osäkerhet.

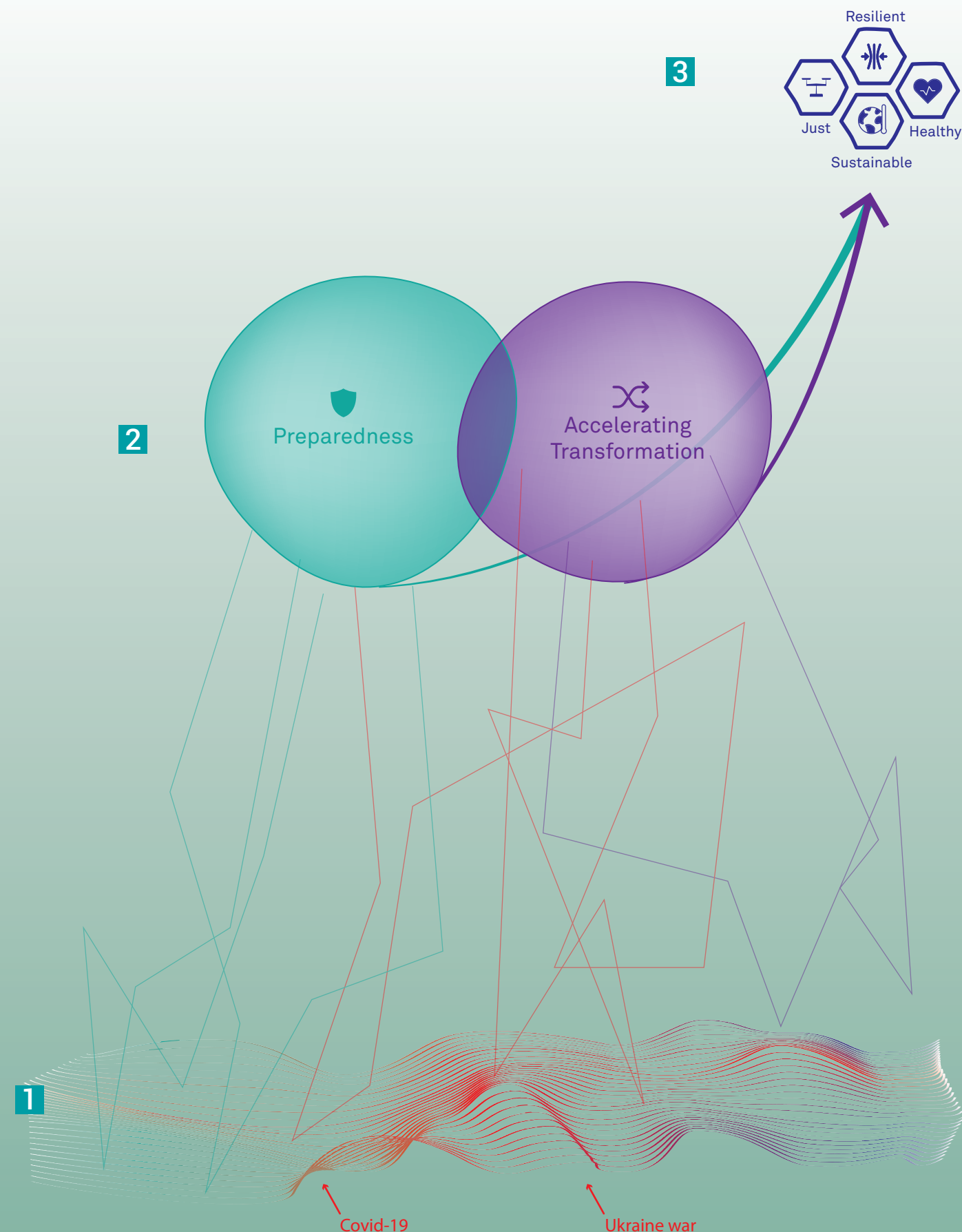
2

Nästa dimension följer definitionen av resiliens där både förmågan att påskynda omställning och bygga beredskap för att klara av och anpassa sig till kriser ingår. I beskrivningarna av strategierna nedan tar vi upp huruvida de främst ökar beredskapen, eller påskyndar transformation, eller både och. Inom uppsättningen av strategier som påskyndar omställning är vissa avsedda att stödja tillväxten och spridningen av hållbara, hälsosamma och rättvisa initiativ och experiment, medan andra syftar till att destabilisera befintliga dominerande tillvägångssätt och strukturer.

3

Enligt ett missionsorineterat tillvägångssätt är strategiernas målsättningar det allra viktigaste. Följaktligen blev det den tredje dimensionen av den logiska modellen. Målsättningarna är flera och bygger på både nationellt överenskomna mål och målen för de strategiska områden som lyfts fram i detta projekt. Alla strategier kommer inte att uppfylla alla specifika mål men de bidrar i slutändan till den övergripande ambitionen att skapa hälsosamma, hållbara, rättvisa och motståndskraftiga svenska livsmedelssystem.

Efter att en första portfölj väl utformats, baserat på de tre stegen i logikmodellen, rangordnades strategierna utifrån deras relevans och genomförbarhet. De prioriterade strategierna presenteras i den föreslagna portföljen.

Figur 3. Strategierna i portföljen är utvalda utifrån att kunna förbereda sig för och navigera flera kriser, såväl som att kunna påskynda transformation mot hållbara, hälsosamma, rättvisa och motståndskraftiga matsystem.

Portföljens design

- Beredskap
- Accelerera transformation

Portföljen är sorterad i fyra strategiska områden som växte fram genom projektet och som först användes i strategiworkshopen (fas 3). De är: A) öka Sveriges försörjningsförmåga, B) skapa en kultur av regenerativt brukande, C) använd mat som förebyggande hälsa och D) säkerställ överkomliga priser som samtidigt tar hänsyn till matens verkliga kostnad. Vi sorterade strategierna under det strategiska område som var mest relevant, men många har kopplingar till flera områden (se Kopplingar mellan strategiska områden).

Öka Sveriges försörjningsförmåga

A.1

Skapa utbud för det nya svenska köket

National

A.1.1

Inkludering av, investering i och utveckling av nya proteingrödor för humankonsumtion, såsom baljväxter, som ersättning för kött; investeringar i in-sektsbaserade livsmedel samt minskning av soja i djurfoder.

A.1.2

Växtförädling för framtidens klimat och genotypning för att utveckla torktåliga grödor; bygga kapacitet och se till att lämpliga grödor finns tillgängliga.

A.1.3

Inkludering av vilda växter (som t.ex. mjölkört som ett alternativ till te, eller näringsrika vilda bär) eller bortglömda lokala arter som alternativ till importerade livsmedel.

A.1.4

Främja mer samarbete mellan flera aktörer från utbuds- och efterfrågesidan av livsmedelssystemet.

A.2

Möjliggör cirkularitet för att minska avfallet

National

A.2.1

Gemensam bild och problemanalys mellan politiken, myndigheter, organisationer och företag.

A.2.2

Matavfall 2.0: Använd matavfall. Utveckla förutsättningar för en ny marknad kring matsvinn.

A.2.3

Minska matsvinnet: "laga efter läge" i restaurangen, undvik/motverka matsvinn, sluta generera matsvinn från bufféer, ta tillvara på maten som finns.

A.2.4

Implementera stödsystem, bidrag, utvecklingsprojekt och politiska incitament (t.ex. kvotplikt för cirkulärt gödselmedel, dvs. att en viss andel av gödselmedlet måste komma från en hållbar källa).

A.3

Öka och möjliggör lokal matproduktion

Local

A.3.1

Göra det mer attraktivt och möjligt att bli och vara lantbrukare genom att öka lönsamheten och sänka priset på jordbruksmark.

A.3.2

Koppla samman konsumenter och producenter med direktförsäljning genom t.ex. nya plattformar eller abonnemang, eller genom upphandling av offentlig mat och anpassningsbara kontrakt som gör att flera mindre producenter kan gå samman till större upphandlingar.

A.3.3

Möjliggöra för småskaliga aktörer att expandera och bli medelstora, t.ex. genom hjälp från de stora livsmedelsföretagen att integrera de mindre aktörerna.

Skapa en kultur av regenerativt brukande

B.1

Fasa ut fossila bränslen och konstgödsel från jordbruket och övergå till lokala och förnybara insatsvaror

National

B.1.1

Gör livsmedelsberedskap till en del av den nationella försvarsstrategin och använd det politiska handling-

B.1.2

Omdirigera energisubventioner från ohållbara livsmedelsproduktionssystem till användning av låg-bearbetningsmetoder och organiska gödningsme-

B.1.3

Förbjud kemiska gödningsmedel och kemikalier i jordbruket helt och hållet, bara ge undantag av särskilda skäl.

B.1.4

Bättre tillgång för jordbrukare till kapital för omställning till regenerativa jordbruksmetoder, t.ex. genom ökade investeringar från livsmedelsindustrin och tillgång till lån för övergången till ett energipositivt jordbruk (t.ex. kolfria lån).

B.2

Etablera och utöka en nationell samverkansplattform för regenerativt jordbruk

Local to National

B.2.1

Sprida och stödja metoder som ökar kolinlagringen i jordbruket i Sverige. Främja en nationell plattform där lantbrukare, forskare, investerare och aktörer inom livsmedelsindustrin samarbetar (t.ex. "Svensk kolinlagring").

B.2.2

Etablera en samarbetsplattform som stödjer nischade experiment och småskaliga metoder att skala upp och ut.

B.2.3

Betala regenerativa jordbrukare för deras arbete att förbättra miljön och minska klimatpåverkan (t.ex. kolinlagring och ökad biologisk mångfald).

B.3

Etablera regionala noder som stödjer övergången till regenerativ produktion

Regional

B.3.1

Etablera lokala och regionala odlingsinkubatorer som hjälper nya bönder att starta upp kommersiell grönsaksodling (t.ex. REKO-ringar, Stadsbruk eller Under Tallarnas odlingsinkubator).

B.3.2

Kompetensuppbyggnad, samproduktion av kunskap med forskare, spridning av kunskap från forskning till primärproducenter.

B.3.3

Utveckla resurspooler där t.ex. 10 lantbrukare delar på en traktor. Mål: odla mer på mindre attraktiv mark (träda) för att producera mat till många.

B.3.4

Utveckla ett lärandeforum mellan unga och äldre generationer / partnerskap mellan nya aspirerande och etablerade lantbrukare skulle kunna bildas.

Använd mat som förebyggande hälsa

C.1

Koppla ökad efterfrågan på lokal mat till hälsa

National

C.1.1

Anpassa svenska ursprungsmärkningar för att främja hälsosam mat.

C.1.2

Skapa ett nytt standardiserat märkningssystem som gör det lättare för konsumenter att navigera.

C.2

Genomför en makroekonomisk analys av olika dieter

National

C.2.1

Genomföra en makroekonomisk / hälsoanalys genom att sammanställa och kombinera befintlig forskning och analys.

C.2.2

Identifiera de luckor som finns för att en fullständig analys ska kunna genomföras.

C.2.3

Möjliggöra finansiering för att genomföra den återstående forskningen som behövs.

C.3

Möjliggör välgrundad efterfrågan på hälsosam mat (marknadsföring, utbildning, incitament)

National

C.3.1

Inkludera kostundervisning i alla skolors läroplaner.

C.3.2

Kommunicera kostråd genom kampanjer.

C.3.3

Kommunicera kostråd på ett inspirerande sätt genom kända förebilder eller musik.

C.3.4

Skapa incitament för att ändra beteenden, såsom incitament för butiksägare att ändra layouten på sina butiker (t.ex. ta bort godis från kassan) eller incitament för konsumenter att köpa näringsrik mat.

Säkerställ överkomliga priser som samtidigt tar hänsyn till matens verkliga kostnad

D.1

Utveckla ett nytt prissättningssystem

National

D.1.1

Ersätta det nuvarande prissättningssystemet med ett nytt system där de osunda och ohållbara alternativen belastas med en tilläggsavgift (se Creating Shared Value).

D.1.2

Redovisningssystem som avgör vad som är hållbart och hälsosamt och vad som inte är det, genom att räkna den totala påverkan av olika livsmedel baserat på bidrag till klimatförändringar, förlust av biologisk mångfald, hälsa etc.

D.1.3

Utveckla en öppen databas för hela näringskedjan, inkl. påverkan på biologisk mångfald, klimat, hälsa, social påverkan etc. vilket möjliggör hög transparens i det nya prissättningssystemet.

D.1.4

Ändra skatteregler för att påverka konsumtion av hälsosam, regenerativ eller ekologiskt producerad mat (se "grön skatteväxling").

D.2

Använd offentliga kök och stadsdelskök för att öka tillgången på hälsosam och hållbar mat

Regional

D.2.1

Etablera ett nätverk av lokala kök – platser för att laga mat tillsammans, utbyta kunskap och odla mat, genom att använda befintlig infrastruktur t.ex. skolkök/matsalar.

D.2.2

Dela ut överbliven mat från skolluncher som matlådor, t.ex. hämtas av föräldrar för att äta till middag.

D.2.3

Erbjuda gratis, hälsosam, schemalagd och lagstadgad frukost för alla barn.

D.3

Öka konsumentkunskapen och släpp normen om att mat ska vara billig

National

D.3.1

Standardisera kommunikationen för att göra det lättare för konsumenter att navigera bland märkningar och certifieringar.

D.3.2

Göra matbutiker mer som apotek med lika kompetent personal som kan svara på frågor kring matens påverkan och näringsvärde.

D.3.3

Göra undervisning om maten och dess effekter till en del av läroplanen på alla skolor.

Figur 4. Portfölj med strategier och strategiska drag

RTL

Rapid Transition Lab

Portfolio of strategies

organized according to the *stack layers*

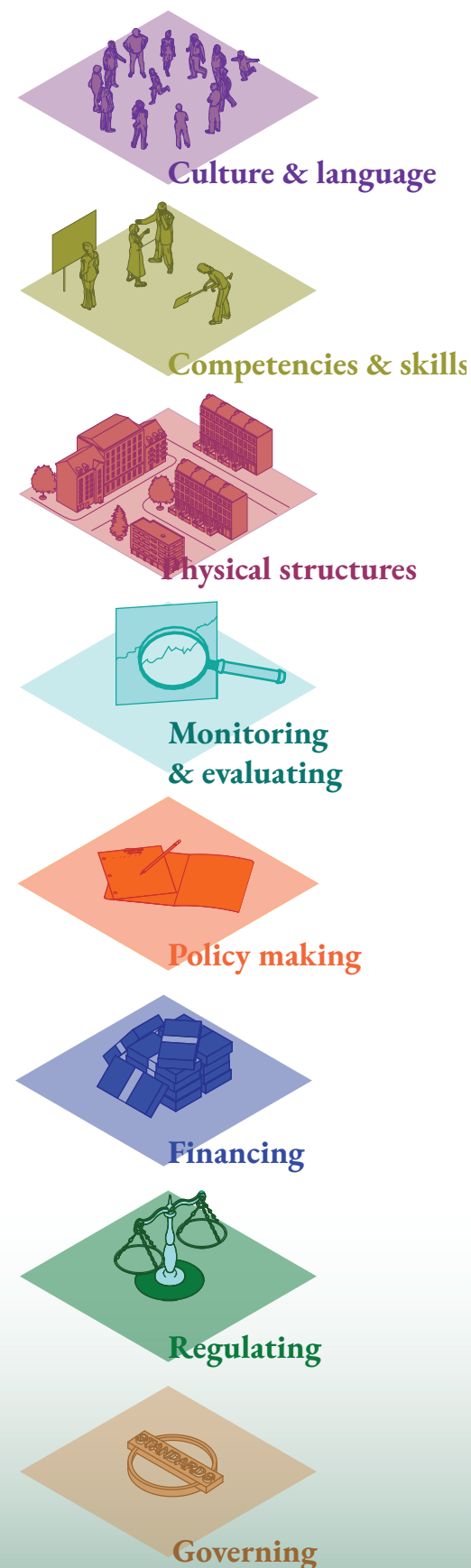
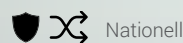

Figure 5. Portfolio of strategies and strategic moves (organized according to stack layers)

Öka Sveriges försörjningsförmåga

A.1 Skapa utbud för det nya svenska köket

Beredskaps- och accelererande strategi på nationell nivå

VARFÖR?

Ett ökat intresse för självförsörjning upplevdes under covid-19-pandemin och kriget i Ukraina gjorde Sveriges beroende av importerad mat ännu mer synligt. Denna strategi fokuserar på att öka Sveriges försörjningsförmåga genom att samtidigt stödja kostrekommendationer om att inkludera mer hälsosamma och hållbara alternativ.

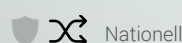
HUR?

Exempel på strategiska åtgärder inkluderar **(A.1.1.)** investeringar i och utveckling av nya växtsorter för mat till människor, såsom baljväxter som ersättning för kött och investeringar i livsmedel gjorda på insekter. **(A.1.2)** Växtförfädlning måste ta hänsyn till utvecklingen av grödor som klara torka för att säkerställa motståndskraft och kontinuerlig försörjning under klimatkrisisens ökande extremväder. Vidare kan inkludering av vilda växter eller bortglömda lokala grödor **(A.1.3.)**, samt utveckling av växtsorter som idag inte är ätbara för människor (såsom vall) **(A.1.4.)** bidra till ett ökat utbud och fungera som alternativ till importerade livsmedel. För att nya innovationer ska komma ut på marknaden måste investeringar i forskning inom detta område prioriteras.

VEM?

Att skapa det nya svenska köket kräver ett samarbete mellan flera aktörer från utbuds- och efterfrågesidan av livsmedelssystemet. Livsmedelsverket (kostrekommendationer) bör involveras liksom Jordbruksdepartementet. Livsmedelsföretag och stormarknader kan utveckla och marknadsföra nya produkter. Andra aktörer som behöver involveras är lantbrukare, investerare, entreprenörer, nutritionister och forskare.

A.2 Möjliggör cirkularitet för att minska avfallet

Strategi som accelererar transformation på nationell nivå

VARFÖR?

Aktuella diskussioner kring självförsörjning och höjda priser på mat och insatsvaror på grund av pågående kriser, samt om vi i framtiden ska kunna försörja nio miljarder människor, belyser vikten av att bygga cirkularitet och ta tillvara allt avfall vi producerar.

HUR?

Det finns redan småskaliga gårdar och regenerativa jordbruk som är cirkulära system idag och befintliga initiativ som tar vara på matsvinn, men för att verkligen ta itu med det stora problemet med matsvinn skulle vi behöva en gemensam bild och problemanalys **(A.2.1)** från politiker, myndigheter, organisationer, företag, etc. Exempel på åtgärder kan vara **(A.2.2)** att utveckla förutsättningar för en ny marknad kring användning av matsvinn. På restauranger kan ett minskat matsvinn innebära att "laga efter läge" i restaurangen, att ta tillvara på maten man har och att motverka matsvinn från bufféer **(A.2.3)**. För att styra mot cirkularitet kan **(A.2.4)** stödsystem, bidrag, utvecklingsprojekt och politiska incitament implementeras. Regeringens styrmedel skulle kunna vara att införa en kvotplikt för cirkulär gödsel (t.ex. att 20 % av gödselmedlet måste komma från en hållbar källa).

VEM?

Beslutsfattare på nationell, regional och lokal nivå, särskilt departement och kommuner (med ansvar för avfallshantering). Befintlig industri som vill byta till hållbara metoder och nya aktörer som vill investera i dem. Livsmedelsföretag och restauranger kan skapa nya marknader och produkter som tar tillvara på matavfall. Lantbruksrådgivare, lantbrukarföreningar och länsstyrelser kan öka kompetensen och stödja investeringar i näringscirkulation på gårdsnivå.

A.3 Öka och möjliggör lokal matproduktion

Beredskapsstrategi på lokal nivå

VARFÖR?

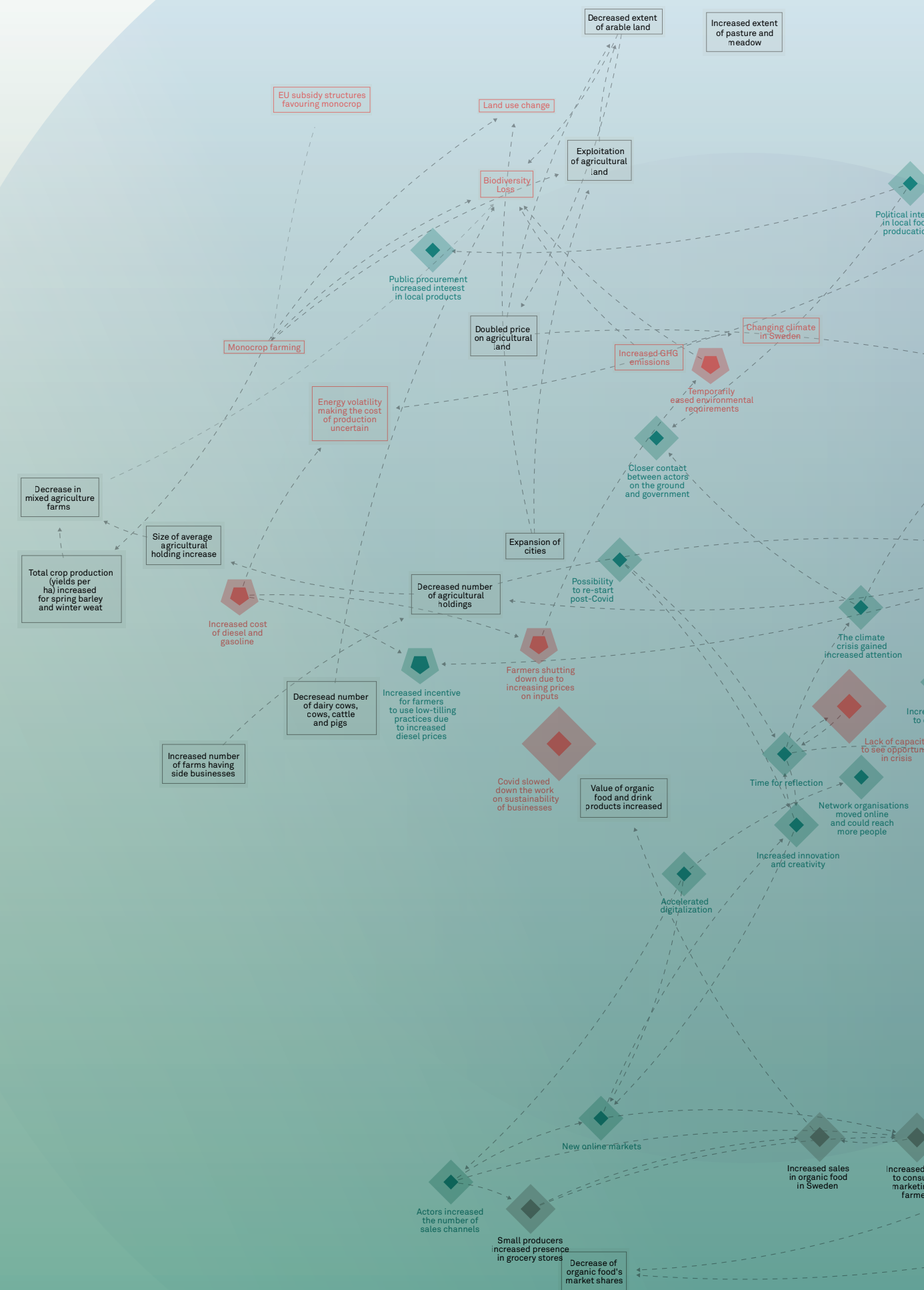
En starkare lokal matproduktion skulle erbjuda alternativ till exempel i händelse av begränsad import och transporter av livsmedel. Under Covid-19-krisen upplevde vi ett ökat intresse för närproducerad mat bland konsumenterna, stormarknader, politiker och offentlig upphandling som är en möjlighet för att utöka denna strategi.

HUR?

Exempel på strategiska åtgärder för att möjliggöra lokal matproduktion är **(A.3.1)** att göra det mer attraktivt att vara jordbrukare genom att öka lönsamheten och sänka priset på jordbruksmark. **(A.3.2)** Att koppla samman konsumenterna och producenter genom nya plattformar och abonnemang, eller genom att dela upp upphandlingen av offentlig mat och skapa anpassningsbara kontrakt som gör att flera mindre producenter kan gå samman till större upphandlingar. **(A.3.3)** Och att möjliggöra för småskaliga aktörer att expandera och bli medelstora, t.ex. genom att de stora livsmedelsföretagen hjälper till att integrera de mindre aktörerna.

VEM?

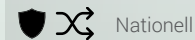
För att öka och möjliggöra den lokala livsmedelsproduktionen bör flera organisationer samarbeta för att förbättra förutsättningarna för lantbrukare, såsom: Jordbruksverket i samarbete med lantbruksföreningar, länsstyrelser, kommuner och organisationer/nätverk som stödjer lokala producenter. Livsmedelsföretag, grossister, stormarknader och alternativa försäljningskanaler behöver påverka efterfrågan på lokala och svenska produkter. På lång sikt kan beslutsfattare, icke-statliga organisationer och lobbyister påverka utformningen av EU:s politik.

Figur 5. Utdrag ur krislandskapet för strategiskt område A.

Skapa en kultur av regenerativt brukande

B.1 Fasa ut fossila bränslen och konstgödsel från jordbruket och övergå till lokala och förnybara insatsvaror

Beredskaps- och accelererande strategi på nationell nivå

VARFÖR?

Den här strategin stöts av den pågående prisökningen på bränsle och konstgödsel eftersom strategin minskar beroendet av externa insatser till jordbruket. Strategin skulle stärkas ytterligare genom att ambitionerna att göra livsmedelssystemet motståndskraftigt kopplas till den politiska agendan om nationell säkerhet och civilt försvar.

HUR?

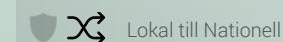
Denna strategi bygger på befintliga sociala rörelser kring ekologiska, plöjningsfria och regenerativa jordbruksmetoder och påskyndar deras spridning, samtidigt som dominerande ohållbara metoder destabiliseras. Ett första steg skulle vara (B.1.1.) att göra långsiktig livsmedelsförsörjning till en del av den nationella försvarsstrategin. Det bedöms finnas ett politiskt handlingsutrymme i kölvattnet av kriserna till att skifta från skattelättnader på diesel till att hjälpa lantbrukare att ställa om till förnybara bränslen och hållbar teknik. (B.1.2.) Ohållbara produktionssystem bör inte längre stödjas med energisubventioner, utan istället ställas om genom stöd till användning av lågbearbetningsmetoder och organiska gödselmedel. (B.1.3.) Ett mer djärvt drag skulle vara att helt och hållet förbjuda och fasa ut kemiska gödselmedel och kemikalier i jordbruket och bara tillåta undantag av särskilda skäl. Strategin skulle stödjas av (B.1.4.) bättre tillgång för jordbrukare till kapital för att övergå till regenerativa jordbruksmetoder.

VEM?

De första stegen skulle drivas nationellt av regeringen, till exempel som en del av den nationella livsmedelsstrategin och i samarbete med olika myn-

digheter, såsom Jordbruksverket och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Det kan finnas ett större momentum för att påverka politiken på EU-nivå för tillfället, kopplat till EU:s gröna giv och Från jord till bord-strategin. Nationella och internationella rörelser av regenerativt, ekologiskt eller bevarande jordbruk skulle lobba för detta skifte. Livsmedelsindustrin, investerare och banker skulle underlätta genom att tillgängliggöra finansiellt kapital.

B.2 Etablera och utöka en nationell samverkansplattform för regenerativt jordbruk

Strategi som accelererar transformation på lokal till nationell nivå

VARFÖR?

I det nuvarande krislandskapet stöds denna strategi av höjda priser på fossila bränslen och kemiska gödselmedel, vilket kan sänka tröskeln för övergång till jordbruk med minskad plöjning, ekologiska eller regenerativa metoder.

HUR?

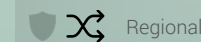
Strategin har sitt ursprung i det befintliga initiativet "Svensk kolinlagring" och deras arbete (B.2.1.) för att sprida och stödja metoder som ökar kolinlagringen i svenskt jordbruk. De utgör en plattform där bönder, forskare och livsmedelsindustrins aktörer samarbetar. Denna, (B.2.2.) or another, collaboration platform that eller en annan, samarbetsplattform som stödjer nischade experiment och småskaliga metoder att växa och spridas, skulle kunna utökas och omfatta fler lantbrukare, investerare (t.ex. svenska pensionsfonder) och andra aktörer. Svensk kolinlagring testar ett system där bönder får betalt av livsmedelsföretag för sina ansträngningar att öka kolinlagringen (B.2.3). Detta skulle kunna utökas till att även omfatta åtgärder för att mildra klimatförändringar samt öka den biologiska mångfalden. Forskning och innovation när

det gäller regenerativa metoder måste också stärkas och en gemensam definition behöver tas fram.

VEM?

Plattformen skulle samla alla större initiativ och aktörer i Sverige (offentliga, privata och civilsamhället) som är intresserade av att skala ut regenerativa metoder och har nära nätverk med relaterade internationella initiativ. I den inledande fasen av att etablera och bygga ut plattformen skulle den, åtminstone delvis, behöva drivas eller finansieras av nationella myndigheter och arenor, som Vinnova, Jordbruksverket eller Sweden Food Arena. När den väl har blivit mer etablerad skulle den samordnande funktionen kunna finansieras genom att livsmedelsföretag och konsumenter köper regenerativa produkter.

B.3 Etablera regionala noder som stödjer övergången till regenerativ produktion

Strategi som accelererar transformation på regional nivå

VARFÖR?

Det ökade intresset för lokal och regional livsmedelsproduktion som upplevdes under Covid-19-krisen, skulle kunna gynnas av att man etablerar regionala noder eller knutpunkter som stödjer befintliga nischade experiment kring regenerativa metoder att spridas regionalt. Regionala noder skulle kunna komplettera den nationella samarbetsplattformen och gynna regional mångfald.

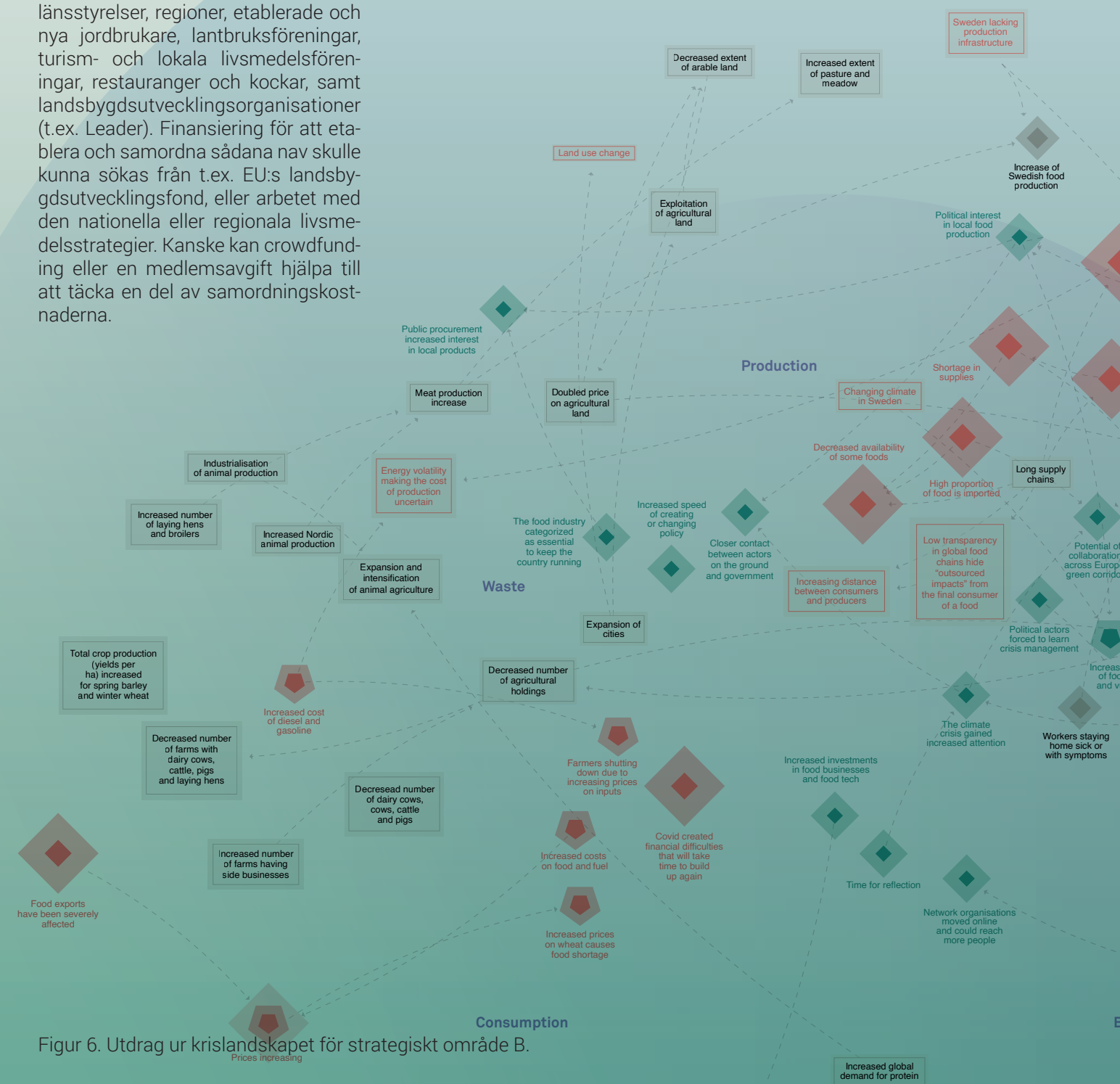
HUR?

Det finns (B.3.1.) (B.3.2.) erbjuda kompetensutveckling och samskapande av kunskap med forskare, samt (B.3.3) kunskaps- och resurspooler för jordbrukare att dela med sig av maskiner och annan infrastruktur. Medelåldern för lantbrukare ökar i Sverige, liksom i större delen av Europa. Samtidigt

finns det en växande rörelse av yngre nya bönder, ibland utan jordbruksbakgrund, som driver på för hållbara metoder, men saknar tillgång till mark och kapital. För att underlätta ett generationsskifte skulle (B.3.4) partnerskap kunna bildas mellan blivande och etablerade jordbrukare.

VEM?

Regionala noder skulle samla olika aktörer inom livsmedelssystem som är intresserade av att främja regenerativt jordbruk i sitt område, såsom forskningsorganisationer, kommuner, länsstyrelser, regioner, etablerade och nya jordbrukare, lantbruksföreningar, restauranger och kockar, samt landsbygdsutvecklingsorganisationer (t.ex. Leader). Finansiering för att etablera och samordna sådana nav skulle kunna sökas från t.ex. EU:s landsbygdsutvecklingsfond, eller arbetet med den nationella eller regionala livsmedelsstrategier. Kanske kan crowdfunding eller en medlemsavgift hjälpa till att täcka en del av samordningskostnaderna.

Figur 6. Utdrag ur krislandskapet för strategiskt område B.

Använd mat som förebyggande hälsa

c.1 Koppla ökad efterfrågan på lokal mat till hälsa

Strategi som accelererar transformation på nationell nivå

VARFÖR?

Pandeminskapade en ökad efterfrågan på närproducerad mat och svenska ursprungsmärkningar blev mer attraktiva än ekologiska märkningar bland konsumenterna. Sverige har redan höga krav på hur maten produceras och vad produkter får innehålla, men pandemin lyfte ändå fram behovet av att uppmuntra till mer hälsosam kost i Sverige för en bättre folkhälsa. Den lokala trenden kan vara en möjlighet att öka kraven på positiva hälsoresultat från mat som produceras i Sverige.

HUR?

Organisationer som står bakom svenska ursprungsmärkningar har större flexibilitet att ändra sina krav jämfört med nationella och europeiska regler. Därför (C.1.1) skulle de organisationerna kunna driva agendan att göra svensk mat ännu mer hälsosam. Med tiden skulle detta kunna leda till förändringar på regulatorisk nivå. (C.1.2) Svensk ursprungsmärkning skulle också kunna kombineras med andra märkningar som anger hur hälsosam maten är och hur hållbart och rättvist den har producerats, eventuellt genom att skapa ett nytt standardiserat märkningssystem som gör det lättare för konsumenterna att navigera.

VEM?

De organisationer som distribuerar svenska ursprungsmärkningar skulle behöva ställa de nya kraven tillsammans med andra befintliga svenska certifieringsorgan. Idealiskt kommer de att arbeta med lokala producenter och dietister för att säkerställa kvaliteten på kraven och deras tillämplighet för branschen.

c.2 Genomför en makroekonomisk analys av olika dieter

Beredskapsstrategi på nationell nivå

VARFÖR?

Covid-19 lyfte fram sjukvårdskostnaderna förknippade med en ohälsosam livsstil. Till exempel ökar risken att bli svårt sjuk på grund av Covid-19 för överviktiga personer. Fetma är ett systemproblem och kan inte enbart förklaras av individuella livsstilsval. Därför är det avgörande att ha starka argument som rustar beslutsfattare att prioritera förändringar av allt från marknadsföring av mat till utformning av ekonomiska incitament i systemen. Att identifiera de samhällsliga kostnaderna för olika dieter skulle kunna hjälpa prioriteringen.

HUR?

Den makroekonomiska analysen skulle kunna göras genom att aggregera och kombinera befintlig forskning och analys (C.2.1). Nästa steg skulle vara att identifiera vilka luckor som finns för att en fullständig analys ska kunna genomföras (C.2.2). Slutligen (C.2.3) skulle engagerade forskare och lämplig finansiering behövas för att utföra den återstående forskningen som behövs. Analysen måste ske långt före en kris för att argumentera för en förändring som kan skapa en mer hälsosam befolkning under en kris.

VEM?

Oberoende forskningsinstitut tillsammans med offentliga forskningsfinansiärer. Denna forskning kan till exempel inte finansieras av en livsmedelsproducent.

c.3 Möjliggör välgrundad efterfrågan på hälsosam mat

Beredskapsstrategi på regional och nationell nivå

VARFÖR?

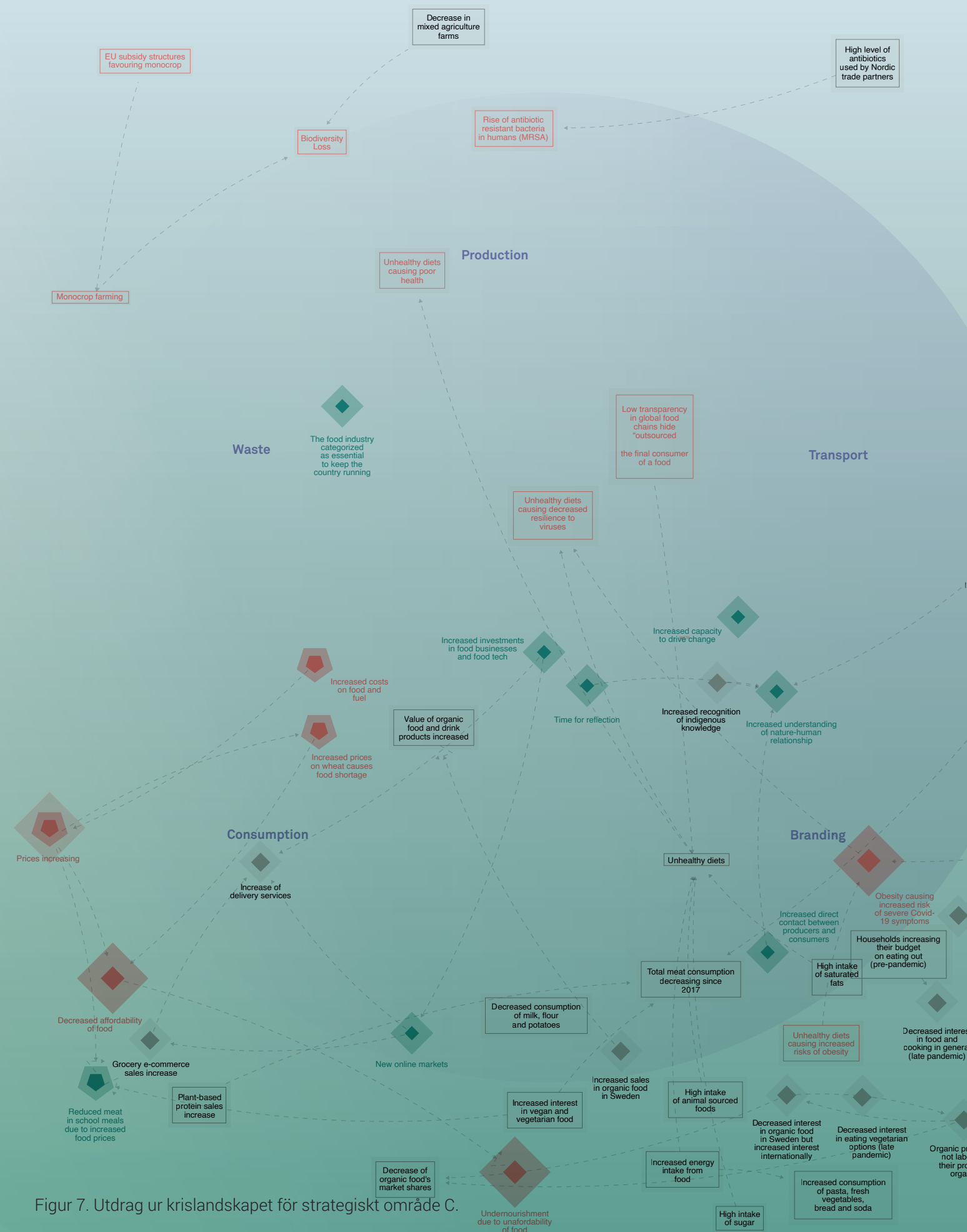
Pandemin visade vikten av att ha ett starkt immunförsvar på samhällsnivå. Förändringen mot ett mer hälsosamt utbud går långsamt. Detta beror till exempel på de nedärvda incitamenten i de svenska och planetära livsmedelssystemen och de investeringar som krävs för att gå över till en mer hälsosam livsmedelsproduktion. Att ändra efterfrågesidan kan därför vara en möjlighet att sätta press på utbudssidan.

HUR?

Genom att kombinera de ökade kraven på svenska ursprungsmärkningar och den policyförändring som uppmuntrats av den makroekonomiska analysen i strategi 2, är avsikten att påskynda omställningen till mer hälsosam kost i Sverige och därmed öka befolkningens motståndskraft under kristider. För att möjliggöra en mer informerad efterfrågan kommer flera strategiska åtgärder att behövas. Till exempel (C.3.1) att inkludera kostundervisning i hela skolans läroplan, (C.3.2) kommunicera kostråd genom kampanjer och (C.3.3) inspirera genom kända förebilder eller musik. Också genom att (C.3.4) skapa incitament för butiksägare att ändra layouten på sina butiker (t.ex. ta bort godis från kassan) eller incitament för konsumenter att köpa näringsrik mat.

VEM?

Alla som konsumerar mat har en roll att spela i denna strategi. Däremot kan Livsmedelsverket, konsumentorganisationer, fysiska och online-matbutiker och inflytelserika individer stödja genom kampanjer, åtgärder och kommunikation.

Figur 7. Utdrag ur krislandskapet för strategiskt område C.

D Säkerställ överkomliga priser som samtidigt tar hänsyn till matens verkliga kostnad

D.1 Utveckla ett nytt prissättningssystem

Strategi som accelererar transformation på nationell nivå

VARFÖR?

Sedan utbrottet av Covid-19-pandemin 2019 har priserna på livsmedel fortsatt att stiga på grund av stigande priser på råvaror och insatsvaror som också har accelererats av kriget i Ukraina. Som ett resultat har maten blivit dyrare, vilket särskilt påverkar lägre socioekonomiska grupper. Vårt nuvarande prissystem tar inte hänsyn till hur olika livsmedel påverkar miljö, hälsa, klimat, eller välbefinnande och främjar inte tillgången till hälsosam och hållbar mat för alla.

HUR?

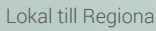
Denna strategi kom ur fröet Creating Shared Value (CSV) (en affärsmodell för hur man skapar ekonomiskt värde och samtidigt tar itu med samhällsli- ga behov och utmaningar). (D.1.1.) Det nuvarande prissättningssystemet skulle ersättas med ett nytt system där de osunda och ohållbara alternativen belastas med en tilläggsavgift, medan hållbara och hälsosamma alternativ subventioneras. För att utveckla ett nytt prissättningssystem skulle vi be- höva (D.1.2.) ett redovisningssystem som stödjer samhällsli ga mål och som kan avgöra vad som är hållbart eller inte genom att beräkna den to- tala effekten av olika livsmedel base- rat på bidrag till klimatförändringar, förlust av biologisk mångfald, hälsa etc. För att utveckla redovisningssys- temet (D.1.3) askulle en öppen da- tabas behövas för all mat och dess påverkan genom hela livsmedelsked- jan. (D.1.4) Förändringar skulle också kunna göras i skattereglerna för att påverka konsumtionen av hållbar och hälsosam mat och samtidigt stödja konsumtion av regenerativ eller ekolo- giskt producerad mat (så kallad "grön beskattning").

VEM?

Alla aktörer i hela livsmedelskedjan måste bidra med öppen data (t.ex. producenter, förädlare, leverantörer,

förpackningsindustri etc.). Även aktörer som Livsmedelsverket, Jordbruksverket, Naturvårdsverket med flera kan hjälpa till att samordna detta. Regeringen måste utforma nya lagar för hur man prissätter produkter så att det blir obligatoriskt för alla. Systemutvecklare behöver utveckla redovisningssystemet och integrera databasen. Företag och organisationer måste vara involverade och utbildade i hur systemet används. Vinnova skulle kunna bidra genom att finansiera nya innovationer inom området.

D.2 Använd offentliga kök och stadsdelskök för att öka tillgången på hälsosam och hållbar mat

Beredskaps- och accelererande strategi på lokal till regional nivå

VARFÖR?

I takt med att matpriserna stiger (som ett resultat av först Covid-19-pandemin och sedan kriget i Ukraina och ökade priser på energi, olja och insatsvaror), så ökar tröskeln för en stor del av befolkningen att köpa hälsosam och hållbar mat. Lågprismärken ökar i försäljning och konsumenterna väljer dessa före de dyrare och ofta hälsosammare och hållbara alternativen. Det behövs nya sätt att göra hälsosam och hållbar mat tillgänglig för alla.

HUR?

Denna strategi kom ur fröet Stadsdelskök, som är ett annat projekt finansierat av Vinnova och genomfört av Reformaten. **(D.2.1)** Lokala kök (som kan vara redan befintliga skolkök) blir platser för att utbyta kunskap, odla mat och laga hälsosam och hållbar mat tillsammans. Som ett annat exempel skulle **(D.2.2)** matlådor med maträtter från skollunchen kunna hämtas av föräldrar. Köken skulle också **(D.2.3.)** kunna erbjuda gratis, hälsosam, schemalagd och lagstadgad frukost för alla barn, eftersom många inte äter frukost innan skolan, vilket påverkar deras prestationer. Detta är också ett sätt att jämna ut socioekonomiska förutsättningar så att alla barn får samma möjlighet till hälsosamma matvanor.

VEM?

Skolpolitiker måste engagera sig i att driva möjligheten till lagstadgade frukostar. Lokalt förankrade aktörer inom civilsamhället kan driva etableringen av lokala kök i stadsdelar och landsbygdsorter i samarbete med kommuner. Skolhuvudmän behöver utveckla sätt att använda skolmåltiden och skolköket för fler ändamål. Rektorer och lärare måste också vara delaktiga. Livsmedelsverket, Skolverket och Folkhälsomyndigheten bör alla involveras liksom lokala butiker och producenter som skulle kunna bidra med hälsosamma och ekologiska produkter.

D.3 Öka konsumentkunskapen och släpp normen om att mat ska vara billig

Strategi som accelererar transformation på nationell nivå

VARFÖR?

Under Covid-19-krisen visade människor en vilja att ändra beteende eftersom de hade insikt och kunskap om vad som skulle hända om de inte gjorde det. Det visade att vi kan genomföra förändringar snabbt när det behövs och att förmågan att driva förändring finns.

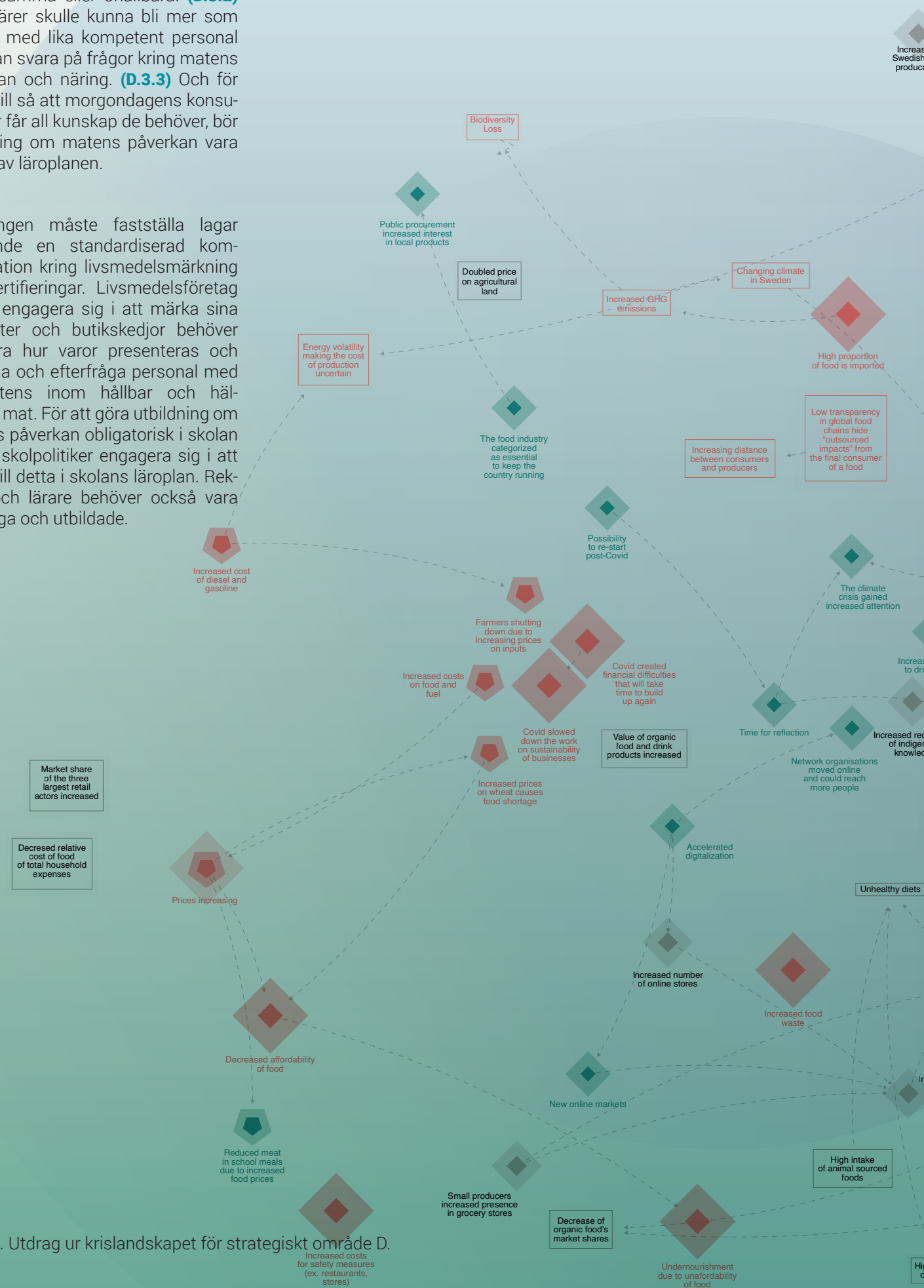
HUR?

För att kunna driva den omställning som behövs när det gäller matval behöver konsumenterna ökad kunskap om mat och dess påverkan på planeten och hälsan. Detta kräver också att vi släpper uppfattningen att mat ska vara billig då denna norm inte gynnar svenska bönder och produktion. **(D.3.1.)** Kommunikation kring matens påverkan skulle till exempel kunna standardiseras för att göra det lättare för konsumenter att navigera bland alla etiketter och certifieringar, något som kan vara svårt idag. Konsumenter ska inte behöva veta allt för att kunna göra rätt matval. Ett exempel skulle kunna vara att skapa ett märkningssystem som liknar det som används för cigaretter idag, vilket innebär att lyfta fram produkter eller ingredienser som är

ohälsosamma eller ohållbara. **(D.3.2)** Mataffärer skulle kunna bli mer som apotek med lika kompetent personal som kan svara på frågor kring matens påverkan och näring. **(D.3.3)** Och för att se till så att morgondagens konsumenter får all kunskap de behöver, bör utbildning om matens påverkan vara en del av läroplanen.

VEM?

Regeringen måste fastställa lagar angående en standardiserad kommunikation kring livsmedelsmärkning och certifieringar. Livsmedelsföretag måste engagera sig i att märka sina produkter och butikskedjor behöver förändra hur varor presenteras och utveckla och efterfråga personal med kompetens inom hållbar och hälsosam mat. För att göra utbildning om matens påverkan obligatorisk i skolan måste skolpolitiker engagera sig i att lägga till detta i skolans läroplan. Rektorer och lärare behöver också vara delaktiga och utbildade.

Figur 8. Utdrag ur krislandskapet för strategiskt område D.

Kopplingar mellan strategiska områden

A Öka Sveriges försörjningsförmåga

Hur område A kopplar till de andra strategiska områdena:

Detta område kopplar främst till område B. Om vi vill öka Sveriges försörjningsförmåga och göra oss mindre beroende av insatsvaror, kommer hållbara jordbruksmetoder som regenerativt jordbruk bidra till att fasa ut de ohållbara insatsmedel som vi använder idag. För att öka svensk livsmedelsproduktion och även uppfylla svenska miljömål behövs en övergång till hållbara jordbruksmetoder. Område A kopplar också till område C eftersom den ökade efterfrågan på lokal och svensk produktion kan vara en möjlighet att främja hälsosammare och mer hållbara alternativ.

B Skapa en kultur av regenerativt brukande

Hur område B kopplar till de andra strategiska områdena:

Område B är nära kopplat till område A. En övergång till lokala och förnybara insatsvaror kommer att möjliggöra cirkularitet och det ökade stödet till svenska och lokala livsmedelsproducenter kommer att hjälpa dem att göra den omställning som behövs i jordbruksmetoderna. Hållbar produktion ökar möjligheterna till långsiktig försörjning inför till exempel klimatkrisen. Medan område B skapar utbudet av hållbara och hälsosamma livsmedelsprodukter som stödjer hälsan (område C) och möjliggör det nya svenska köket (område A), så kommer område C och D öka efterfrågan på hållbar livsmedelsproduktion.

C Använd mat som förebyggande hälsa

Hur område C kopplar till de andra strategiska områdena:

Område C är starkt förknippat med alla strategiska områden, dock främst område D. Diskussionen om prissättning av livsmedel var en viktig del även för detta område. Det undersöktes djupare i bloggen publicerad av Rapid Transition Lab "More than calories: a deep transformation of the Swedish food systems".

Likaså var diskussionen i grupp B om behovet av en livsmedelsminister och nya styrmodeller ett annat viktigt ämne inom område C. Strategin här var att använda den skiftande efterfrågan och den makroekonomiska analysen som argument för att förändra styrningen vid sidan av politik och reglering.

Område C skulle också kunna utnyttja målen inom område A och B genom att inkludera miljömässiga hållbarhetskrav för svenska ursprungsmärkningar.

D Säkerställ överkomliga priser som samtidigt tar hänsyn till matens verkliga kostnad

Hur område D kopplar till de andra strategiska områdena:

Att skapa ett system som står för den sanna och rättvisa prissättningen av livsmedel är också högst relevant för område A och B. Om vi vill öka Sveriges försörjningsförmåga och även skapa en kultur av regenerativt jordbruk behöver yrket som lantbrukare bli mer attraktivt. En av de största utmaningarna som bönder står inför idag är lönsamheten och genom att prissätta maten efter dess verkliga värde kunde bönderna få rätt pris för sina produkter och genom att erbjuda den högsta lönen till dem som erbjuder den mest hållbara maten, skulle övergången till mer hållbara jordbruksmetoder belönas.

Detta område ansluter också starkt till område D, eftersom prissättning av mat bland annat i enlighet med dess hälsoeffekter kan hjälpa till att flytta efterfrågan mot hälsosammare matval.

Rapid Transition Lab som strategi

Att bygga transformativ kapacitet i en tid av flera sammanlänkade kriser

Föregående avsnitt presenterade en portfölj av strategier för att öka beredskapen för kriser och påskynda omställningen av svenska livsmedelssystem. En viktig fråga är hur robusta dessa strategier är. Vissa kommer fortsätta att vara relevanta vad som än händer, men flera är kopplade till det specifika sammanhanget och tidpunkten för detta projekt och deras relevans kommer att ändras över tid. Viktigare än specifika strategier är kanske att ha en allmän beredskap för transformation när krisen kommer – så kallad 'transformativ kapacitet'. Fyra former av transformativ kapacitet är:

1) Att veta vilken typ av strategier som ska användas i vilket skede av en transformationsprocess. Forskning av historiska fall visar att samhällseliga transformationer sker i olika faser: 1) en förberedelsefas där nya experiment utvecklas och småskaliga initiativ bygger momentum och skapar nya visioner; 2) en navigeringsfas där den faktiska övergången navigeras; och 3) en konsolideringsfas där den nya regimen integreras i normer, regelverk och institutioner och blir det nya normala. Kriser kan starta en navigeringsfas, vilket möjliggör en omställning. I så fall behöver aktörerna kunna växla från strategier som används i förberedelsefasen (t.ex. att experimentera i nischer) till strategier i navigeringsfasen som hjälper experiment att förstärka sin effekt och accelerera förändring.

2) Att identifiera och involvera rätt aktörer och koppla dem till varandra. Forskning om sociala nätverk och förändring visar att sociala förändringar och nya beteenden ofta kommer från periferin och bygger momentum där (se förberedelsefasen ovan). Därför är det viktigt att inkludera aktörer som representerar innovativa hållbarhetsinitiativ (eller så kallade "frön till en positiv framtid") och som verkar utanför det som är "mainstream" i nuläget. Aktörer som har mer inflytande i dagens situation är också viktiga att engagera. De kan också bidra med innovation, men utöver det behöver de också stötta de nya hållbarhetsinitiativen så att de kan fortsätta experimentera i nischer och när tiden är inne, accelerera sin påverkan, spridas, eller skala upp. Den transformativa förmågan kan stärkas av att skapa nya allianser mellan dessa olika typer av aktörer.

3) Att vara medveten om att möjligheter till förändring kan variera på olika nivåer. När saker fastnar på ett ställe kan förändring fortfarande vara möjlig på en annan nivå. Om det finns fler barriärer till förändring på nationell nivå, vid ett visst tillfälle, behöver aktörer vara flexibla och istället hitta sätt att påverka nivåer som är mer öppna för förändring, till exempel EU- eller kommunnivå.

4) Att navigera i förändring och kris och hantera flera kriser samtidigt. Ofta ingår inte kris i diskussioner om systemomställning och transformation, även om forskning visar att det i hög grad kan påverka aktörers förmåga att påverka förändringar. Det är därför kriser är i fokus för Rapid Transition Lab-projektet.

Makro

1 Sociotekniskt och miljömässigt landskap

Landskapet utgör regimens sociala och miljömässiga bakgrund. Den tillhandahåller "rälsen" för social interaktion och utveckling inom regimer, definierade som dominerande och (semi-) sammanhängande regeluppsättningar [...]

Meso

2 Socioteknisk regim

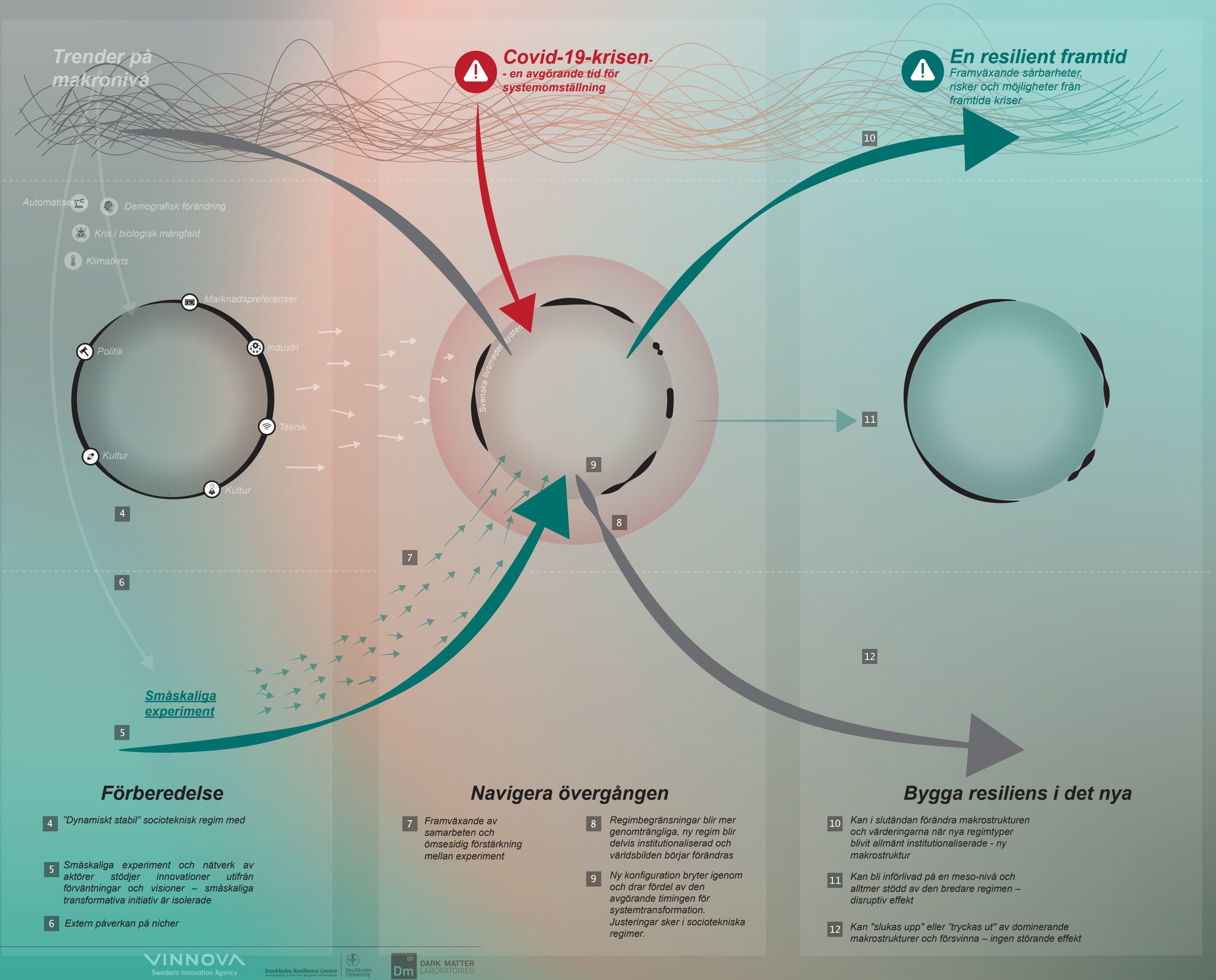
beskriver de mest dominerande aktörerna, strukturen och metoderna; den dominerar hur de samhällsliga systemen fungerar och försvarar status quo" [...]

Mikro

3 Nischade innovationer

Nischer utvecklas när aktörer börjar ifrågasätta en nuvarande regim och hittar utrymme för innovation och experimenterande med alternativa regimkonfigurationer. När de verkar i nischer är aktörer ofta inte bundna av regimens begränsningar – en situation som gör det möjligt för dem att mobilisera olika resurser och komma med nya idéer.

Figur 9. (Anpassad från Pereira, L. M., et al. 2018. Seeds of the future in the present: exploring pathways for navigating towards "good" Anthropocenes. Pages 261–350 in T. Elmqvist, et al., eds. Urban planet: knowledge towards sustainable cities. Cambridge University Press, UK)

Rapid Transition Labs potential att bygga transformativ kapacitet

En labbmetodik, som i detta projekt, kan användas för olika typer av system och kriser och kan i sig betraktas som en strategi för att bygga transformativ kapacitet. Ett antal aspekter är viktiga att tänka på i designen av ett labb som blev tydliga under projektets gång. Dessa beskrivs nedan följt av bredare insikter från processen.

1) En systemansats

Det finns ingen enkel och ultimat lösning på komplexa systemförändringar och Covid-19-pandemin och kriget i Ukraina gjorde fler aktörer medvetna om detta. Labbet hade ett tydligt systemperspektiv, med hjälp av systemkartläggning och en portföljansats som tittade på sambanden mellan olika kriser och störningar. Detta innebar att de föreslagna strategierna övervägde 1) sammanlänkade kriser, 2) vilka delar av systemen de skulle kunna påverka direkt och indirekt, 3) vilka strategier som skulle kunna komplettera varandra för att driva komplexa förändringar, och 4) beaktade aktörers roll i matsystem när man väljer vem man ska bjuda in.

2) Mångfald av deltagande aktörer

Labbet samlade olika aktörsgrupper, både frön (innovativa hållbarhetsinitiativ med potential att förändra) och regimaktörer i ledande position och med inflytande. Covid-19-pandemin och kriget i Ukraina betonade ytterligare vikten av att arbeta över hela försörjningskedjor, tillsammans med beslutsfattare och investerare, för att öka motståndskraften. Detta bidrog till att öka medvetenheten om olika aktörers utmaningar och perspektiv innan de föreslog strategier.

3) Aktörernas inflytande

Olika aktörers agerande är avgörande för komplexa förändringar. Aktörerna som var involverade i labbet deltog utifrån eget intresse, eftersom de inte fick ersättning för sin tid. Detta kan ha bidragit till deltagarnas höga engagemang. Samtidigt upplevde vi att samtalen gick utanför aktörernas normala uppdrag. Detta kunde ha påverkats av det faktum att ingen av dem hade förbundit sig till ytterligare åtgärder utanför labbet – de var fria att drömma. Dessa aspekter var inte bara positiva och rekommendationer för hur man kan ta itu med de mer negativa aspekterna finns i extramaterialet till denna rapport.

Om andra aktörer vill starta liknande labb är allt material från projektet öppet och tillgängligt på begäran, inklusive lärdomar och rekommendationer för anpassningar. Det är avgörande att anpassa metoden till det specifika sammanhanget, samtidigt som de ovan beskrivna aspekternas integritet bibehålls.

Bredare insikter för att navigera i kriser

- Bara under 2022 har de svenska livsmedelssystemen stått inför komplikationerna med Covid-19, kriget i Ukraina och torka. Processen i Rapid Transition Lab visade både nya och bekräftade tidigare kända insikter, som är avgörande när man navigerar i en tid med flera sammanlänkade kriser.
- För att ställa om till hållbara, hälsosamma, rättvisa och motståndskraftiga svenska livsmedelssystem behöver livsmedelsaktörer också bygga upp beredskapen och kapaciteten för att navigera i turbulenta och osäkra tider. Att bygga nätverk av aktörer kan vara fördelaktigt för att möjliggöra denna kapacitet och offentliga aktörer kan spela en strategisk roll i skapandet och upprätthållandet av plattformar för sådana nätverk.
- Turbulens kan öppna upp för förändring och vissa aktörer som deltog i detta projekt använde kriserna för att genomföra positiva förändringar. Till exempel lokala producenter som ökade sin försäljning och verksamheter som fick tid och möjlighet att reflektera och förnya sig. Det viktiga nu är att stödja dessa positiva förändringar att slå rot och upprätthållas. Stödet kan innefatta nya investeringar, utökade tillstånd, nya policyer och nya lagar för övertid. Vidare är det viktigt att förstå vilken typ av statligt stöd som kan möjliggöra en sådan kreativ kapacitet i kristider.
- De svenska livsmedelssystemen är starkt sammanlänkade med globala matsystem, samt med andra system i samhället. Därför måste varje svensk livsmedelsstrategi uppmärksamma bredare förändringar i till exempel kulturella beteenden, ekosystem och handel. Detta kräver att aktörer inte bara bygger transformativ kapacitet, utan även främjar kapaciteten att se relationerna mellan system.
- Sverige är ett innovativt land, men innovationer leder sällan till radikala förändringar. De flesta innovationer anpassar sig till det nuvarande systemet eller sprids inte. Därför är det viktigt att fasa ut normer och strukturer som upprätthåller det gamla systemet, samtidigt som man bygger strukturer som stödjer det nya. Annars finns det inget utrymme för innovationer att ta fart.

Tack

Vi är tacksamma för alla deltagare i intervjuer, enkätundersökningen och workshopar – utan er hade vi inte kunnat genomföra detta projekt. Ett varmt tack till Vinnova för att ni inte bara finansierar Rapid Transition Lab, utan också är öppna för att prova nya sätt att arbeta och aktivt engagera sig i förändringsarbete.

Personer som har varit involverade i projektet:

- My Sellberg, Jenny Norrby, Per Olsson, Garry Peterson och Line Gordon från Stockholm Resilience Centre.
- Aleksander Novak, Linnéa Rönquist, Juhee Hahm, Indy Johar och Chloe Tager från Dark Matter Labs.
- Alexander Alvsilver och Dan Hill från Vinnova.

Hur man citerar detta:

My Sellberg, Jenny Norrby, Aleksander Nowak, Linnéa Rönquist, Per Olsson, Garry Peterson och Alexander Alvsilver. 2022. Rapid Transition Lab: Att ställa om mot hälsosamma, hållbara och rättvisa livsmedelssystem i kristider. Stockholm Resilience Centre, Dark Matter Labs och Vinnova. DOI: 10.17045/sthlmuni.21275946

Extramaterial till denna rapport finns tillgängligt på begäran. Kontakta: my.sellberg@su.se

Vilka vi är

[Stockholm Resilience Centre](#) (SRC) är ett internationellt forskningscenter inom resiliens- och hållbarhetsvetenskap. Centret är ett gemensamt initiativ mellan Stockholms universitet och Beijerinstitutet för ekologisk ekonomi vid Kungliga Vetenskapsakademien. Sedan starten 2007 har SRC utvecklats till ett världsledande vetenskapscenter för att hantera de komplexa utmaningar som mänskligheten står inför. Detta projekt kommer att bygga vidare på pågående arbete kopplat till mat, framtidsscenarioer och transformation inom SRC, vilket inkluderar MISTRA Food Futures, NorthWestern Paths, samt Seeds of the Good Anthropocene-projektet.

[Dark Matter Labs](#) (DML) är ett labb som arbetar för att förändra samhället som svar på klimatkrisen och den tekniska revolutionen. Genom samarbete med intressenter från olika sammanhang, syftar DML till att upptäcka, designa och utveckla den nya institutionella "mörka materia" som underbygger rörelsen mot en mer demokratisk, rättvis och långsiktig framtid. Genom Rapid Transition Lab är DML:s ambition att gå mot en portfölj av experiment som undersöker mörk materia i svenska livsmedelssystem; system som inte är definierade av sina territoriella gränser utan sammanlänkade i planetsystem.

[Vinnova](#) är Sveriges innovationsmyndighet. Syftet med myndigheten är att bidra till att bygga, utveckla och samordna Sveriges innovationsförmåga, vilket bidrar till hållbar tillväxt. Visionen är att Sverige är en innovativ kraft i en hållbar värld. Arbetet styrs av den svenska regeringen och bygger på de globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030 som antagits av FN. Myndigheten identifierar områden där dess insatser kan göra skillnad och skapar möjligheter och incitament för organisationer att arbeta tillsammans för att möta viktiga samhällsutmaningar. Det är en expertmyndighet med 200 anställda och Vinnova tillhandahåller såväl finansiering som strategisk expertis inom systemdesign till Rapid Transition Lab-projektet.

Viktiga referenser och resurser

1. Gordon, L. J., et al. 2017. Rewiring food systems to enhance human health and biosphere stewardship. Env. Research Letters 12(10)

2. Wood, A. et al. 2019. Nordic food systems for improved health and sustainability: baseline assessment to inform transformation. Stockholm Resilience Centre.

3. UN Sustainability Goals 2030, <https://sdgs.un.org/goals>

4. Government. 2017. En klimatstrategi för Sverige. 2017/18:238
<https://www.regeringen.se/4971fa/contentassets/efa01b82b6304de8b469376fb057dda7/en-klimatstrategi-for-sverige-skr.-201718238>

5. Moberg, E., Potter, H.K., Wood, A., Hansson, P-A., Rööf, E. 2020. Benchmarking the Swedish Diet Relative to Global and National Environmental Targets—Identification of Indicator Limitations and Data Gaps. Sustainability 2020, 12(4), 1407; <https://doi.org/10.3390/su12041407>

6. Wood A, Halloran A, Gordon L J. 2020. Insight paper #1 of the Nordic food system transformation series: Towards sustainable Nordic food systems – project overview. Stockholm Resilience Centre; Stockholm. <https://www.stockholmresilience.org/download/18.66e0efc-517643c2b810389b/1618897906043/Brief%201%20Nordic%20dialogues%20access.pdf>

7. Kroon. M. 2011. Ny Nordisk Mat. Nordiska ministerrådet. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:930441/FULLTEXT01.pdf>

8. Halloran. A, Wood. A, and Sellberg. M. 2020. What can the COVID-19 pandemic teach us about resilient Nordic food systems? Nordic Council of Ministers.
<http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1450471/FULLTEXT01.pdf>

9. Westley, F. 2013. Social Innovation and Resilience: How One Enhances the Other. Stanford Social Innovation Review, 11(3), A6–A8. <https://doi.org/10.48558/X1BZ-AK47>

10. Donella H. Meadows 2008. Thinking in systems. Chelsea green Publish Company.

11. Horst W. J. Rittel & Melvin M. Webber. 1973. Dilemmas in a general theory of planning

12. Folke et al. 2010. Resilience thinking. Ecology and Society. <http://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/art20/>

13. Dan Hill, 2022. Mission-oriented Innovation - a handbook from Vinnova. <https://www.vinnova.se/en/publikationer/mission-oriented-innovation---a-handbook-from-vinnova/>

14. Donella H. Meadows. 1999. Leverage points - Places to intervene in a system. The sustainability institute.

15. Olsson, P., V. Galaz, and W. J. Boonstra. 2014. Sustainability transformations: a resilience perspective. Ecology and Society 19(4): 1. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-06799-190401>

16. Benessaiah, Karina, och Hallie Eakin. "Crisis, Transformation, and Agency: Why Are People Going Back-to-the-Land in Greece?" Sustainability Science, 2021. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01043-5>.